

Q U A D E R N S
FUNDACIÓ JOAN MARAGALL

La inculturació de la
fe i les mutacions
del nostre temps

PAUL POUPARD

(23)

1994

Q U A D E R N S
FUNDACIÓ JOAN MARAGALL

La inculturació de la
fe i les mutacions
del nostre temps

PAUL POUPARD

FUNDACIÓ JOAN MARAGALL
CRISTIANISME I CULTURA

Rivadeneyra, 3, baixos
08002 BARCELONA

Editorial Claret

Primera edició: juliol de 1994
Traducció de Joan Llopis
Editorial Claret, S.A.
Roger de Llúria, 5 - 08010 Barcelona
Imprès a Libergraf, S.A.
Constitució, 19 - Barcelona
ISBN 84-7263-923-1
Dipòsit Legal: B. 27.493-1994

ÍNDIX

FE I CULTURA EN LES MUTACIONS DEL NOSTRE TEMPS 5

LA INCULTURACIÓ DE LA FE EN LA SOCIETAT EUROPEA. 23

FE I CULTURA EN LES MUTACIONS DEL NOSTRE TEMPS

Missió de l'Església i tasques dels Centres culturals

Conferència del Cardenal Paul Poupard, President del Consell Pontifici de la Cultura, a l'obertura de la Reunió internacional de directors de Centres culturals catòlics de quatre continents, al Centre cultural Les Fontaines, Chantilly, el 5 d'octubre de 1993.

Benvolguts amics,

A l'inici d'aquesta trobada internacional de Directors de Centres culturals catòlics a Chantilly, se m'ha demanat de reflexionar amb vosaltres sobre la missió de l'Església en els canvis culturals dels darrers decennis.

Sou ben nombrosos els que heu respost a la invitació del Centre Cultural Les Fontaines. Representeu els Centres culturals de 25 països de les més variades situacions, a través de quatre continents: Àfrica, Amèrica del Nord i Amèrica Llatina, Àsia i Europa de l'Oest, del Centre i de l'Est.

La major part de les nostres jornades a Chantilly estarà consagrada a la presentació d'aquests diversos Centres, a les seves activitats i a la seva manera de concebre una presència cristiana en el món de la cultura contemporània. Aquests intercanvis d'experiències facilitaran un enriquiment mutu. En aquest context, les meves reflexions apuntaran cap alguns principis de base per a la inculturació de l'Evangelí i l'evangelització de les cultures, amb el desig d'encaminar-nos cap a unes conclu-

sions concretes per a una presència cristiana més incisiva en l'ample camp de la cultura en el llindar del tercer mil·lenni.

Introducció: Una qüestió fonamental

Des de fa mil·lennis, per raó de la seva universalitat pariona a una gran diversitat, el fenomen religiós no ha parat d'alimentar la reflexió dels homes i de suscitar, a través dels grans espais socioculturals que es reparteixen el món, uns interrogants essencials.

En la seva Declaració sobre les relacions de l'Església amb les religions no cristianes, el 28 d'octubre de 1965, el Concili Vaticà II presenta així aquesta qüestió fonamental:

«Gent de religions diverses esperen resposta als misteriosos enigmes de la condició humana, els quals, exactament igual que en altre temps, també avui inquieten íntimament el cor humà: ¿Què és l'home, quin és el sentit i la finalitat de la nostra vida, què és el bé i què el pecat, d'on prové el dolor i a què respon, quin és el camí que mena a obtenir la felicitat autèntica, què és la mort, el judici i la retribució després de la mort i què és, finalment, aquell darrer i inefable misteri que embolcalla la nostre existència: d'on venim i on anem?

«De l'antigor al temps actual es troba en els diversos pobles una certa percepció d'aquella força misteriosa, que és present en el curs de les coses i en els esdeveniments de la vida humana, més encara... Pel que fa a les religions lligades al progrés cultural han intentat de respondre a les mateixes preguntes amb conceptes més primfilats i amb llenguatge més elaborat» (*Nostra aetate*, n. 1-2).

Per engavanyat que es trobi dins la hipertròfia dels mitjans i anèmic per l'atròfia de les finalitats, el nostre temps redescobreix, amb la precarietat de la condició humana, el fascinant misteri d'aquest més enllà que han cantat els poetes, aquest museu imaginari de les arts i de la cultura.

L'ampliació que ens procuren els mitjans de comunicació social, les passarel·les vertiginoses que obren a través del temps i de l'espai i els lligams que manifesten, unes civilitzacions engolides per les cultures en mutació esperonen el nostre desig profund de captar la complexitat del lligam fonamental entre la fe i la cultura.

I. Fe i cultura en el nostre temps

L'home és per naturalesa *homo religiosus*. El gran historiador Toynbee ho reconeixia: no hi ha hagut fins ara cap gran civilització que no hagi estat religiosa.¹ Fe i Cultura es troben al cor de la vida dels homes en societat. Fa trenta anys, els Bisbes reunits a Roma en Concili volgueren, per primer cop en la història de l'Església, precisar-ne les relacions.²

El Concili Vaticà II

«Forma part de la mateixa persona de l'home l'acostar-se a la humanitat autèntica i plena només pel camí de la cultura, és a dir, cultivant els béns i els valors de la natura. Onsevulga, doncs, que es tracti de la vida humana, natura i cultura van molt íntimament unides.

«Amb la paraula “cultura” en sentit general és indicat tot allò amb què l'home poleix i desplega les múltiples qualitats espirituals i corporals; intenta de sotmetre tota la terra al propi poder mitjançant els coneixements i el treball; pel progrés dels costums i de les institucions fa més humana la vida social, tant en la família com en tota la convivència humana; i finalment expressa, comunica i conserva en el curs del temps, per mitjà de les seves obres, les grans experiències espirituals i els grans ideals, a fi que serveixin al progrés de molts i àdhuc de tot el llinatge humà.»³

Mutació cultural

Avui resulta trivial parlar de mutació cultural. Per la meva part, n'he fet l'explicació en el meu llibre *Église et Cultures. Jalons pour une pastorale de l'intelligence*.⁴ Tota cultura digna d'aquest nom, té vocació a l'essencial pels valors que ella encarna, tot i sent moridora pels límits relatius a la seva mateixa realitat: una certa manera de ser i de viure, de

1. Cf. Paul POUPARD, *Dictionnaire des religions*, PUF, 3ª ed. revisada i augmentada, París, 1993, p. V.

2. Cf. Paul POUPARD, *Le Concile Vatican II*, PUF, París, 1983.

3. Constitució pastoral *Gaudium et spes*, nº 53.

4. Paul POUPARD, *Église et Cultures. Jalons pour une pastorale de l'intelligence*, París, SOS, 1980.

pensar i de sentir, un mode d'encarnar la humanitat de l'home, si és cert que la seva naturalesa és ser cultura. Ara bé, l'experiència dramàtica del nostre temps és la d'un veritable caos cultural, on tot i el contrari de tot semblen possibles, a la vegada i al mateix temps, com diuen els humoristes..., cosa que és totalment impossible. En altres termes, el consens s'ha trencat en un pluralisme esmicolat. L'herència cultural sembla més densa d'un passat que rica d'un avenir. L'eclipsi de les normes es conjuga amb l'oblit de les herències i l'absència de projecte col·lectiu.⁵

D'això en resulta un sentiment dramàtic, la pèrdua d'una seguretat unida a una identitat.

Noves cultures

La inestabilitat s'instal·la a la borsa de valors. Moltes monedes floten avui, i també els valors morals, científics, estètics, artístics i religiosos. Si ahir la nostra civilització era retrospectiva i ens feia admirar uns models tots fets, la relativitat, amb Einstein, s'ha instal·lat en la mateixa ciència.⁶ Els savis prefereixen anomenar-se investigadors. No sé pas cap on anem, però hi anem certament, deia ahir un home d'Estat, avui oblidat. És difícil captar el planeta dels joves, que amb prou feines accepta deixar-se posar en una òrbita determinada prèviament. Malgrat això, cal parlar de noves cultures, o fins i tot de contra-cultures? O potser, més modestament, de noves aproximacions, sobre un fons de racionalitat relativitzada, d'eficàcia desmitificada, de planificació contestada.

S'opera un triple pas, de la permanència a la mobilitat, de l'absolut al relatiu, de l'immutable al provisional, d'aquí la temptació d'escepticisme.⁷ Vivim en un món esquarterat, ebri de llibertat, amb una forta aspiració envers un món més just i més fraternal. Hereva de dos mil·lennis d'Església, la fe no és pas un passat que dorm presa de memòries ensopides. «Obriu de bat a bat les portes al Crist», demanava Joan Pau II en començar el seu ministeri apostòlic: tot començant pels grans espais de la cultura.

5. Cf. Margaret MEAD, *Le fossé des générations*, París, Denoël, 1971.

6. Cf. Paul POUPARD, *Science et Foi*, París, Desclée, 1982; *Galileo Galilei, 350 ans d'histoire*, París, Desclée, 1983.

7. Cf. Paul POUPARD, *L'Église au défi des cultures. Inculturation et évangélisation*, París, Desclée, 1989.

El planeta dels joves

Mirem de més a prop el planeta dels joves. La generació de l'audiovisual i de l'ordinador, com en diuen Pierre Babin i Marie-France Kouloumdjian, a la seva obra *Les nouveaux modes de comprendre*, està innegablement marcada pel món electrònic, on els joves es mouen amb molta més agilitat que els més grans, ja que per ells és un univers familiar.⁸ De fet, la percepció audiovisual, la integració del que és afectiu i de l'imaginari, la intuïció i el raonament per analogia són els trets fonamentals d'allò que bé podem anomenar una nova cultura, intuïtiva, global, artística, en la qual l'assaborir precedeix el comprendre, i a vegades ocupa el lloc de l'aprendre.

En realitat, estem assistint al lent sorgiment d'una nova manera de ser i de pensar. I, per caracteritzar les relacions entre les dues generacions, creixent i descendent, més que una batalla campal el que s'imposa a l'esperit és la imatge de dos vaixells que es creuen de lluny trametent-se senyals incomprensibles. Aquest nou univers cultural en què dominen els sentits i l'afectivitat, l'abundància de les informacions i la dispersió de la reflexió, dóna als adults el sentiment d'una baixa del poder de concentració i d'una instal·lació en la superficialitat, amb una passivitat augmentada, una pèrdua de l'esperit crític i del raonament a què nosaltres estem acostumats.

Però no condemnem pas la cultura, la d'ells, en nom d'una altra, la nostra. Provem més aviat de comprendre, per tal de comunicar. És una experiència que tots fem: els joves raonen d'una manera diferent, però en fi raonen, a partir d'una imatge, d'una vibració, d'una impressió, d'una sol·licitació dels sentits. No es tracta ja de l'encadenament causal, objectiu i rigorós, sinó de la coherència interna subjectivament percebuda de manera més personal i vital, amb una mena de necessitat de veure per comprendre com Tomàs a l'Evangeli de la resurrecció, i una percepció sensorial, visual i sonora, on el que compta és la visió del tot.

Els joves vibren amb el contacte de Joan Pau II, des del Parc des Princes de París fins al Madison Square, Yankee Stadium, i fins als estadis trepidants de l'exuberant Àfrica i de l'efervescent Amèrica llatina.

El retorn de l'afectiu i de la imaginació, si bé no pot pretendre prescindir de la lògica i del racional, els aporta un complement, fins i

8. Pierre BABIN i Marie-France KOULOUMDJIAN, *Les nouveaux modes de comprendre*, París, Centurion, 1983.

tot un reequilibrament necessari dins d'una cultura, que és una manera de ser i de viure. La humanitat avança tot fent tentines.

El món actual

Per alguns, el fet cultural massiu del nostre temps seria l'aparició d'un home areligiós. En la seva obra clàssica, *Le sacré et le profane*, Mircea Eliade en dóna aquesta descripció corprenedora:

«Hi ha abans de tot aquest fet: l'home areligiós rebutja la transcendència, accepta la relativitat de la "realitat", i fins arriba a dubtar del sentit de l'existència. Les altres grans cultures del passat han conegut, també elles, uns homes areligiosos, i no és pas impossible que n'hagin existit àdhuc en uns nivells arcaics de cultura, per més que els documents no ho hagin atestat encara. Però és solament en les societats occidentals modernes on l'home areligiós assumeix una nova situació existencial: ell es reconeix únicament subjecte i agent de la Història, i refusa tota crida a la transcendència. Dit d'altra manera, no accepta cap model d'humanitat tret de la condició humana, tal com es deixa desxifrar dins les diverses situacions històriques. L'home ES FA a si mateix, i no arriba a fer-se del tot més que en la mesura en què es dessacralitza i dessacralitza el món. El sagrat és l'obstacle per excel·lència enfront de la seva llibertat. No arribarà a ser ell mateix fins que no quedarà totalment desmitificat. No serà veritablement lliure fins que no haurà matat l'últim déu.»⁹

Però Mircea Eliade afegeix tot seguit: «L'home areligiós en l'estat pur és un fenomen més aviat rar, fins i tot en la més dessacralitzada de les societats modernes. La majoria dels "sense religió" es comporten encara religiosament malgrat ells mateixos. No es tracta solament de la massa de "supersticions" o de "tabús" de l'home modern, que tenen tots una estructura i un origen màgicoreligiós. Però l'home modern que se sent i pretén ser areligiós disposa encara de tota una mitologia camuflada i de nombrosos ritualismes degradats.»¹⁰

9. Mircea ELIADE, *Le sacré et le profane*, Gallimard, París, 1965, p. 172.

10. *Ibid.*, p. 173. Cf. Roland DUFOUR, *La mythologie du week-end*, París, Cerf, 1980.

II. Cultura i religió

L'homo religiosus

Tota la història de l'antropologia ho demostra, en efecte: la religió ha estat el dinamisme inspirador de les grans realitzacions de l'home, tracti's de l'Escriptura, la Bíblia, dels signes sagrats, o de les ciutats, les més belles creacions culturals després de l'escriptura, amb els seus espais i els temps sagrats segons Mumford: de les arts, arquitectura, pintura, poesia, cant, dansa, teatre; dels Codis religiosos i civils, de l'escola i de la Universitat. En el seu llibre clàssic, *La Cité antique* (1864), que va fer època en la història de les religions, Fustel de Coulanges, en una fórmula lapidària, resum la seva intenció: «Hem fet la història d'una creença. S'estableix: la societat humana es constitueix. Es modifica: la societat travessa una sèrie de revolucions. Desapareix: la ciutat canvia de rostre. Així ha estat la llei dels temps antics.»

Aquesta llei dels temps antics, quedaria caducada amb l'adveniment de la cultura secularitzada? Alguns ho han cregut una mica precipitadament, abans que aquesta noció no fos al seu torn posada en entredit per estudis més recents sobre el sagrat i la religió popular, que mostren la permanència transcultural del sagrat, «de tots els temps i de tots els pobles», segons expressió d'Isambert.¹¹

Com diu Mircea Eliade, «el sagrat es revela com un element dins l'estructura de la consciència... En altres termes, ser —o més aviat arribar a ser un home— significa “ser religiós”.¹² Ja que és el sagrat el que és el real per excel·lència». ¹³ L'home, que és, naturalment, *homo religiosus*, en fa l'experiència. Arrelat a la història, ha deixat traces de les seves múltiples experiències des del paleolític, a través de les religions. El sagrat es manifesta, en la natura, com un poder que transcendeix la natura, experiència existencial de l'*homo religiosus*, al cor mateix de la cultura.

11. Francis-André ISAMBERT, *Le sens du sacré. Fête et religion populaire*, París, Minuit, 1982, p. 247.

12. Mircea ELIADE, Prefaci a Douglas ALLEN, *Mircea Eliade et le phénomène religieux*, París, Payot, 1982, p. 7 i 8.

13. Mircea ELIADE, *Le sacré et le profane*, op. cit., p. 83.

Paganisme i religió

Això és cabdal. Contràriament a les aparences, l'experiència religiosa té la mateixa especificitat en l'espai i en el temps. És homogènia en la seva estructura, encara que sigui heterogènia en les seves formes, ritus, mites, símbols, la qual cosa explica la seva varietat: de la hierofania que es dona a una pedra, fins a la teofania suprema, l'Encarnació de Déu en Jesucrist.¹⁴ Com va escriure el qui seria més tard Cardenal Jean Daniélou en *L'oraison, problème politique*:

«Hi ha una religió de l'Occident. Aquest religió és l'antic paganisme grec o llatí, celta o germànic... Aquest paganisme equivalia als altres. No està encara massa lluny de nosaltres. Nosaltres no som més que pagans convertits... El pagà és aquell que reconeix el diví a través de la seva manifestació en el món visible.»¹⁵

A desgrat de les aparences i les modes, l'experiència religiosa és una dimensió fonamental de l'home. És un aspecte constitutiu de l'home el ser religiós, una dada immediata de la consciència sensible, un factor de la història. «Sóc un pagà gal convertit», deia Daniélou. «I aquest paganisme, marcat per la cultura en què he nascut, expressa el meu geni religiós i dona al meu cristianisme el seu sabor particular.» Aquest geni religiós es desplega i s'ordena al voltant de dos pols, la religió còsmica, de la natura, el famós *fascinans et tremendum* de R. Otto, i la religió interior, el món espiritual de la consciència. Hi ha diverses ànimes paganes. I cadascuna té la seva bellesa particular, i també la seva temptació pròpia, la idolatria, que pot ser superada per la revelació inaudita de l'Encarnació, el Déu fet home a fi de que l'home esdevingui Déu.¹⁶

Segons la intuïció profunda de Malraux, «tot home somnia ser Déu».¹⁷ Però, Déu sense Déu, o fins i tot contra Déu, o Déu amb Déu, com ja es preguntava Maurice Blondel en la seva tesi de 1893 sobre *L'Action*? No falten pas assajos que intenten explicar la doble crisi contemporània de la cultura i de la religió i la seva simultaneïtat, la seva interacció

14. Cf. Paul POUPARD, *Les religions*, París, PUF, 1993, cap. II, p. 17-28.

15. Jean DANIÉLOU, *L'oraison, problème politique*, París, Fayard, 1965, p. 88, 98-99.

16. Jaques VIDAL, art. «Daniélou Jean», a Paul POUPARD, *Dictionnaire des religions*, op. cit., p. 432-436.

17. André MALRAUX, *La condition humaine*, París, Gallimard, 1934, p. 271. Cf. Pierre BOCKEL, *André Malraux ou l'agnostique avide de transcendance*, a *Athéisme et dialogue*, Ciutat del Vaticà, 1983, nº 2/3, p. 217-229.

evident, tan cert és que la religió és una visió coherent de les coses, per la qual l'home mira de comprendre's a si mateix i situar el seu destí en la història, i que tota cultura és l'expressió encarnada en aquesta mateixa història de la manera com l'home viu la seva humanitat i n'assumeix els valors.

Ésser social, l'home comunica a través d'un llenguatge i s'organitza amb unes institucions que donen testimoniatge de valors comparatius. De cara a l'angoixa davant el futur i al terror davant la mort, té necessitat de certes ordenades, on el caos primitiu es transforma en Cosmos, on l'espai i el temps troben la seva significació en un ordre universal significatiu, vinculat a l'existència real de forces i éssers superiors al món humà, que constitueixen el diví. Aquestes conviccions pregoneres compartides a l'interior d'àrees socio-culturals ben definides, han estat l'ànima de les civilitzacions hindús, budistes, confucianistes, musulmanes i cristianes. Però les religions ja no són les úniques que proposen avui dia un sentit coherent a l'existència. Hi ha un canvi profund en la consciència cultural de la humanitat, que continua experimentant una necessitat inalienable de sentit.

Secularització

El procés de secularització que sotraga el món modern no pot deixar de tenir greus conseqüències, si és cert, segons l'expressió del sociòleg nord-americà Peter Berger, que la religió representa una immensa projecció de significacions humanes en el gran buit de l'univers,¹⁸ i que la secularització és el procés que sostreu progressivament a la religió tots els sectors de la vida social i cultural, de les arts a la filosofia, del dret a la ciència, de l'educació al poder, en desenvolupar-se, els uns i els altres, segons uns processos autònoms.

L'univers sagrat es dessacralitza. El lligam que unia l'home –creatura– a la natura –creació– i al Déu –creador–, s'ha trencat. «L'home és un Déu caigut que es recorda dels cels», deia el poeta. Pel que fa al tècnic modern, que s'ha tornat amnèsic, el que s'ha trencat és una Aliança mil·lenària, aquella aliança de la qual l'arc de sant Martí en el núvol era el signe i el símbol còsmic, i l'Encarnació, la realització històrica, en què

18. Peter BERGER, *La religion dans la conscience moderne*, París, Centurion, 1971, p. 166.

el Déu fet home del vell Credo cridava l'home a esdevenir Déu, segons l'afirmació incansable repetida pels Pares de l'Església.

«La secularització ha reportat una situació completament nova per a l'home modern. Per primer cop probablement en tota la història, les legitimacions religioses del món han perdut la seva credibilitat, no tan sols per a alguns intel·lectuals i d'altres individus marginals, sinó per a àmplies capes de societats senceres.»¹⁹ Davant les explicacions plurals que se li ofereixen en un supermercat superproveït, les teories que es disputen la seva adhesió fan l'home modern més aviat indiferent enfront d'aquestes perspectives contradictòries.

Si bé el lligam entre secularització i pluralisme és evident, no és menor amb la indiferència religiosa, que, com una marea inexorable aparentment, ha recobert amb el seu flux els continents abandonats per la fe.²⁰ Però el reflux ja apunta, perquè és cert que l'home no pot viure gaire temps sense convicció i sense horitzó, tancat en un món mancat de coherència i privat d'identitat.

*Al país del nou sagrat*²¹

Sense brúixola, en el sentit religiós del terme, ja que han perdut el Nord en aquest oceà sense barca ni riba, sense vela ni estel, molts tornen a buscar la identitat, a la recerca d'absolut, que no vol pas dir, no obstant, a la recerca de Déu.

La religiositat tendeix a prendre el lloc del religiós, i el diví el lloc de Déu, mentre que Eros i Dionisi regnen com amos als llocs i als indrets d'Àgape i d'Eirene. Una bulímia de somni, una set d'altra cosa, una necessitat desaforada de creure alimenten els viatges cap a l'Àsia misteriosa, l'astrologia i l'espiritisme. Com diu la gent: cal creure en alguna cosa! A força de dessacralitzar el sagrat, s'ha arribat, a falta de res millor, a sacralitzar el profà. I els mateixos que trobaven insuportables les celebracions litúrgiques, s'extasien davant els ritus d'inauguració dels Jocs Olímpics, o combreguen amb una manifestació cultural. Heus ací sobtadament els valors profans sacralitzats.

19. *Ibid.*, p. 201. Cf. Paul POUPARD, *L'Église devant le défi de l'athéisme contemporain*, París, Desclée, 1982, p. 165-194.

20. Paul POUPARD i el Secretariat per als no-creients, *L'indifférence religieuse*, París, Beuachesne, 1983.

21. Jean VERNETTE, *Au pays du nouveau sacré*, París, Centurion, 1981.

Es pot dir que és inexacte identificar pèrdua de la fe amb pèrdua del religiós, dessacralitzat del cristianisme amb dessacralització de l'existència, desvetllament religiós amb ressorgiment del cristianisme. Podem interrogar-nos sobre l'increment de les sectes en cultures ben diferents, d'Amèrica a Europa i a l'Àfrica. Perquè: «Ningú no creu evidentment sigui el que sigui, si primerament no ha pres consciència que convenia creure-hi.»²²

I Agustí afirmava en les seves *Confessions*: «La veritat és estimada fins a tal punt que aquells que estimen una altra cosa que no és ella, volen que el que estimen sigui la veritat.»

Una dimensió fonamental. L'home

La crisi de valors és el fruit amarg de les ideologies racionalistes, cientistes i tècniques. Engendra el retorn de somnis mil·lenaristes i d'utopies paradisiàques, l'emergència del naturalisme i de l'ecologisme. Alimenta l'augment de les sectes i el pul·lular de les noves religions. El sagrat de pissarrí que transmeten els mitjans de comunicació no pot a la llarga omplir el buit que experimenta l'home en les seves pregoneses. Conservo molt viu el record de l'estremiment que va acollir aquestes declaracions de Joan Pau II a la gran sala de la Unesco de París, el 2 de juny de 1980: «Hi ha una dimensió fonamental que pot sotraguejar àdhuc en els seus fonaments els sistemes que estructuren la totalitat de la humanitat i alliberar l'existència humana, individual i col·lectiva, de les amenaces que pesen damunt seu. Aquesta dimensió fonamental és l'home, l'home en la seva integritat...»

«Respecteu l'home, perquè ell és a imatge de Déu, aquest home que és el camí de l'Església, aquest home la dimensió profunda del qual ens mostra el Crist, la vocació divina, ell, un dels milers de milions i no obstant l'únic», segons la forta expressió de Joan Pau II.²³ La versió atea de la modernitat s'esgota. El neopagà és legió. El pastor Visser't Hoof, del Consell Ecumènic de les Esglésies, ho afirmava amb força: «Hem descrit, analitzat, passat per raig X un espècimen d'home postcristià secularitzat, representatiu del nostre pretès segle sense religió... Però jo

22. Sant AGUSTÍ, *De praedestinatione sanctorum*, 2, 5.

23. Stanislaw GRYGIEL, *Anthropologie de Jean-Paul II*, a *Dictionnaire des religions*, op. cit., p. 75-77.

crec que hi ha també un altre tipus d'uropeu que representa la multitud dels que no tenen ja contacte regular amb les Esglésies, i que aquest tipus és incontestablement religiós.»²⁴

Exigència de sentit

El doctor Viktor Frankl, professor de neurologia i de psiquiatria a la Universitat de Viena i a San Diego, Califòrnia, ho ha demostrat, a partir del seu escoltar els malalts i de la seva experiència dels camps de concentració. Hi ha actualment homes enfrontats a un buit existencial que els dóna vertigen. La neurosi revela un ésser frustrat de sentit, i això porta a pensar que l'exigència de l'home, ésser de desig, no és pas primerament l'expansió sexual, sinó la plenitud de sentit. I la psicologia profunda ha negligit massa aquest centre de l'existència que és la veritable profunditat de l'home i la font de la seva activitat espiritual, com de la seva consciència moral. Mai aquesta no podria ser paraula imperativa en la immanència si per ella no s'expressava aquest tu de la transcendència, on Déu és sempre entrevist, encara que sigui de forma amagada.

El remor de Déu

El mateix sociòleg nord-americà que es féu cantor de la secularització, anuncià després el retorn de «la remor de Déu» o «del àngels»; ²⁵ és ben veritat que molt aviat quedarà vidu el qui es vulgui casar amb l'esperit del seu temps.

Lluny de la tirania cultural de l'opinió, la mateixa anàlisi del comportament humà retroba el que Peter Berger anomena indicis de transcendència; la necessitat espontània de confiança, l'amor patern i matern, conjugal i filial, el desig del bé, la recerca de la veritat, el perseguiment de la justícia, la joia del do i del perdó, al cor de la nostra vida i de la nostra experiència quotidiana, sempre tesa vers el futur, lligada a projectes creatius, i aquesta joia i aquesta pau que són fonts

24. W.-A. VISSERT HOOF, *L'Évangélisation auprès des neo-païens européens*, a *Athéisme et dialogue*, 1979, núm 2, p. 56-64.

25. Peter BERGER, *La rumeur de Dieu*, París, Centurion, 1972.

d'esperança, tants indicis de Déu en la nostra realitat humana, tan fràgils i irrefutables com el primer somriure d'un infant.

«Un infant neix, diu el Proverbi,
Déu no ha abandonat el món.»

Joan Pau II a la UNESCO

En el seu discurs del 2 de juny del 1980 a la UNESCO, en ocasió de la seva visita a la seu de l'Organització de les Nacions Unides per a l'educació, la ciència i la cultura, Joan Pau II volgué, segons els seus propis termes, «expressar una profunda convicció personal: el lligam orgànic i constitutiu que existeix entre la religió en general i el cristianisme en particular, d'una banda, i la cultura, de l'altra. Aquesta relació s'estén a les múltiples realitats que cal definir com a expressions concretes de la cultura en les diverses èpoques de la història i en tots els punts del món». La relació entre cultura i religió que s'encarna en unes realitzacions històriques successives, troba el seu fonament en la naturalesa mateixa de la cultura i de la religió. Aquest lligam, per l'Evangeli, com per les altres fonts de la inspiració religiosa, humanista i ètica, és l'home mateix, en la seva humanitat, aquest home que està sempre present en totes les formes de cultura: «Per crear la cultura, cal considerar, fins a les seves darreres conseqüències i integralment, l'home com un valor particular i autònom, com el subjecte portador de la transcendència de la persona. Cal afirmar l'home per ell mateix, i no per cap altre motiu o raó: únicament per ell mateix! Més encara: cal estimar l'home perquè és home, cal reivindicar l'amor per l'home per la dignitat particular que posseeix.»

En altres termes, la relació entre la religió i la cultura està fonamentada en la constitució de l'home com a tal. I el Papa afegeix com a prova aquest fet molt significatiu: «Allà on han estat suprimides les institucions religioses, allà on les idees i les obres nascudes de la inspiració religiosa, i en particular de la inspiració cristiana, han estat privades de llur dret de ciutadania, els homes retroben de nou aquestes mateixes dades fora dels camins institucionals, per la confrontació que s'opera, en la veritat i l'esforç interior, entre allò que constitueix llur humanitat i allò que està contingut en el missatge cristià.»

La religió al bressol de les cultures

La religió es troba al bressol de les cultures i n'acompanya l'esdevenir històric al llarg dels mil·lennis. Necessària per a la constitució d'una veritable cultura, la seva absència en fa impossible el ple desenvolupament. El Papa reafirma durant el seu primer viatge apostòlic a l'Àfrica: «És veritat per sempre que el camí de la cultura és el camí de l'home i que és per aquest camí que l'home troba l'Únic que reuneix en ell els valors de totes les cultures i revela plenament l'home de cada cultura a ell mateix... És pel camí de la cultura per on l'Evangeli del Crist, el Verb encarnat s'insereix i, a partir d'allí, continua oferint el missatge de salvació i de vida eterna.»

Com manifestava a Manila, des dels primers temps de l'evangelització l'Evangeli ha ensenyat a expressar la veritat de Crist amb l'ajut de les idees i en la cultura dels diferents pobles. Així es dona una interacció incessant i vital entre l'Evangeli i les cultures. El lligam fonamental de l'Evangeli, és a dir del missatge de Crist i de l'Església, amb l'home en la seva mateixa humanitat, és creador de cultura en el seu mateix fonament.

Immanència i transcendència

D'acord amb una expressió de Paul Tillich, tot és cultural i d'una certa manera religiós, o més ben dit tot el cultural és religiós, i tot el religiós cultural, amb la condició de subratllar al mateix temps que la religió és a la vegada immanent i transcendent a la cultura, i és tasca de la teologia el fer perceptible la significació eterna i antropològica de la fe cristiana per a la cultura contemporània. Tota teologia s'expressa dins d'una cultura, i la inserció cultural de la fe és testimoniada des dels orígens, començant pels quatre Evangelis que expressen el mateix missatge de manera diferent. L'Església es troba per necessitat dins de la cultura igualment com la cultura es troba en ella. El mateix cristianisme és també un fenomen cultural, puix que s'expandeix, segons l'expressió tillichiana, en aquest lloc on no deixem d'estar, la cultura.

En el seu discurs al món de la cultura, a la Universitat de Coïmbra, el 15 de maig del 1982, Joan Pau II afirma que «l'encarnació humana del Crist fou també una encarnació cultural».²⁶ La relació entre cultura i religió

26. Cf. Comissió teològica internacional, «La fe i la inculturació», *Documents*

no és, doncs, passiva, entre objecte i subjecte, sinó profundament activa entre dos subjectes en interacció recíproca. Aquesta simbiosi no es dóna sense precaucions ni esforços. No es tracta d'una osmosi, sinó d'un empelt, amb les interaccions vitals i els anticossos que suscita. Cal tot un treball de discerniment, a reprendre incessantment. La cultura és tant una tasca a dur a terme com una herència per conservar.

Simbiosi i afrontament

Aquesta trobada entre cultura i fe és la història d'una aliança progressiva que s'ha establert entre les maneres de pensar i viure i el catolicisme. Aquesta lenta impregnació ha necessitat segles. En altres termes, Tillich dirà que la cultura és a la vegada autònoma i teònoma: per més que porti en si les seves pròpies lleis, no posseeix per ella mateixa el principi del seu acompliment. Tota encarnació inclou la temptació d'un «encarnacionisme» limitatiu i reductor, en el sentit etnocèntric i històric. La trobada de la religió amb la cultura és sempre un èxode, en el pelegrinatge de l'home de la terra cap al Cel. Encara que l'Església es trobi còmoda en qualsevol cultura, no en fa cap de seva de forma exclusiva, malgrat haver-hi aliances seculars, fins i tot mil·lenàries. Tota cultura és bàsicament ambivalent. Els valors que promou poden esdevenir ídols, de cara a l'únic absolut vers el qual condueix la religió. Sempre hi ha enfrontament entre el missatge evangèlic i la cultura ambiental, des del discurs de sant Pau a l'aeròpag d'Atenes. La fe en Crist no és pas un simple valor cultural enmig dels altres. Qualsevol temptativa d'assimilació cultural totalitària toparà sempre amb el rebuig cristià. Desitjosa d'arribar a l'home de diverses cultures, l'Església no vol de cap manera dissoldre-s'hi, sinó aportar-hi, al contrari, el seu ferment, en la consciència que el diàleg de l'Església amb les cultures del nostre temps és aquest camp vital on es juga el destí de l'Església i del món en aquestes darreries del segle XX, com recordava Joan Pau II en constituir, el 20 de maig del 1982, el Consell Pontifici de la Cultura.²⁷

d'Església, 503 (1-VII-1989), p. 395-405.

27. Cf. Paul POUPARD *Dictionnaire des religions*, o.c., art. «Acculturation», «Culture et christianisme», «Conseil Pontifical de la Culture», «Culture et religion», «Inculturation» «Synodes de l'Église catholique et inculturation de l'Évangile».

Conclusió

Les religions són, dins la història de la humanitat, un fenomen irreductible a totes les interpretacions estrictament immanents que els fenomenòlegs, els historiadors de les religions i els filòsofs han pretès donar-ne. El conjunt impressionant dels estudis reunits pels investigadors des de fa segles, mostra que hi ha a través de la diversitat de les civilitzacions conegudes en la història una continuïtat irrefutable, manifestada per testimoniatges corprenedors: la d'una experiència religiosa irreductible a qualsevol altra experiència humana. Al centre de tota cultura es troba l'home que viu un encontre amb el sagrat.

L'experiència del sagrat

L'*homo religiosus*, per prendre l'apel·lació de Mircea Eliade, troba en la seva experiència personal quelcom que és diferent del profà, una realitat absoluta que, als seus ulls, transcendeix aquest món, però s'hi manifesta. És la hierofania. L'experiència, contra totes les teories positives d'Auguste Comte, o sociològiques de Durkheim, és fonamentalment la mateixa, de l'home arcaic a l'home modern: el món ha estat creat, la vida té un sentit, el sagrat ha de ser respectat. Així neixen les religions i les cultures.

L'home que creu en aquesta realitat transcendent manifesta la seva creença gràcies a uns mites, uns símbols i uns ritus, que es tracta de comprendre i d'interpretar en llur profunditat, i aquest és el paper de l'hermenèutica –i no el de reduir-los a una aproximació psicològica, sociològica, filosòfica o històrica. Les qüestions decisives que es plantegen no són precisament les de l'arrelament o del condicionament, per més que, sens dubte, tinguin la seva importància, sinó les de la significació del missatge per a l'home i per a la societat: què volen dir els fenòmens religiosos? Què signifiquen els mites, que són a la vegada com un englobant arquetípic revelador dels orígens i de les estructures del món, al mateix temps que un englobant model per a la vida personal, religiosa i social? Encara que sigui no conceptual, la lògica del mite no és menys real. El mite forma part d'un sistema de pensament que té la seva pròpia cohesió i la seva escala de valors, a partir d'una experiència vital en relació amb una transcendència. La religió explica el món en la seva analogia amb l'home i amb Déu. Es troba a l'arrel de la teologia, de l'antropologia i de la cosmologia. Constitueix el teixit vivent de la cultura.

Dimensió plena de l'ésser

L'herència comuna dels pobles ens permet prendre consciència de la unitat espiritual de la humanitat, fonament d'un diàleg intercultural. La sacralitat és la dimensió plena de l'Ésser. En altres termes, lluny de ser una il·lusió, la fe és l'experiència personal més rica i més indispensable per a una vida plenament humana.

Una de les aportacions més innegables de la cultura avui és la de desestimar la capa de plom asfixiant del racionalisme qualificat de científic. L'error, en termes de Leszek Kolakowski, és confondre la ciència amb el racionalisme, que és una posició ideològica, derivada d'una decisió arbitrària. No existeix un *Weltanschauung* científic. La ciència no és materialista, i el materialisme no és científic.²⁸

L'actual situació cultural està caracteritzada per una pèrdua gradual de la cultura del passat i una mena d'obertura on la secularització i la societat del benestar posen l'accent sobre els valors, com es diu, intramundans, immanents, immediats: és la primacia del plaer sobre el desig, de la fruïció sobre l'esperança, del tenir sobre el ser. Una dessacralització progressiva es manifesta. Un amic que feia temps que no havia estat a Notre Dame de París, m'explicava el seu estupor de veure la catedral envaïda i enlletgida per corrues de turistes vestits, o més aviat desvestits, igualment com es troben davant les piràmides d'Egipte i dels temples grecs, considerant aquesta joia de l'art cristià amb la mateixa curiositat ignorant que les esplendors de l'art grec o egipci, uns i altres igualment profanitzats –caldria dir profanats?–. Més que tècnics i especialistes de la història de l'art, ens caldrien poetes i sants per fer copsar a tants analfabets en art sagrat el que l'art romànic i gòtic, l'art barroc i l'art romàntic han expressat amb referència a valors d'amor i de fe. Sovint tinc ocasió de participar en iniciatives de Centres culturals catòlics. I descobreixo amb admiració el que un petit equip, gairebé sense mitjans materials, però amb una competència transfigurada pel fervor, pot suscitar d'admiració i de comunió profunda, davant obres mestres autèntiques tan diverses com el *Miserere* de Roualt, els tapissos de Manessier, el cant gregorià, la polifonia clàssica, les melodies modernes i les pintures no figuratives, però tan expressives, de joves artistes encara desconeguts.

28. Leszek KOLAKOWSKI, «La ricerca del significato», a *Civiltà delle macchine*, Roma, Religione e Cultura, 1980, p. 27.

Al cor de la història, aquest reialme infinit de les ànimes

Com deia Péguy, l'espiritual és també carnal. La religió és l'ànima de la cultura, ni passada ni moderna, sinó simplement humana. Actualment, cultura i fe estan, l'una i l'altra, en crisi. I la profunditat d'aquesta crisi que somou el nostre temps ve de la interacció mortífera d'aquestes dues crisis. La religió no és solament, sinó que es també un fet cultural. I la cultura és un fet religiós. La cultura ofereix a la religió el seu llenguatge. I la religió dona a la cultura el seu últim contingut, la consciència que l'home d'aquesta cultura té d'ell mateix i de la seva situació en el món.²⁹

Hi ha, doncs, una relació intrínseca entre la crisi de la cultura i la crisi de la fe. Des de fa segles, l'Occident ha viscut la ruptura, progressiva entre l'essència de la fe i l'esperit de la cultura, fins al punt que Joan Pau II ha pogut dir, de la crisi de la cultura europea, que és abans de tot la crisi de la cultura cristiana. Els homes influents de la cultura moderna des de Marx, Nietzsche i Freud, han atacat la fe. I cultura i fe, a força de combatre's s'han debilitat i queden tant l'una com l'altra profundament ferides. Ens cal recompondre la unitat. Per ser fidels a la seva funció, la fe no es pot quedar com un cos estrany al conjunt cultural on està immersa.

En compromís constant amb la cultura en la qual viu, la fe lluita al mateix temps, d'una manera incessantment renovada, perquè aquest esperit de compromís no es converteixi en comprometedor. Aquesta tensió és vital entre la cultura que encarna la fe, i la fe, que n'és l'ànima, al cor de la història, aquest reialme infinit de les ànimes.

29. Cf. Raimon PANIKKAR, «La religione del futuro o la crisi del concetto di religione», a *Civiltà delle macchine*, o.c., p. 166-171.

LA INCULTURACIÓ DE LA FE EN LA SOCIETAT EUROPEA

Conferència del Cardenal Paul Poupard, President del Consell Pontifici de la Cultura, a l'obertura del curs de la Fundació Joan Maragall, Barcelona, el 16 de novembre de 1993.

I. El pes de la història

L'any 2000 és el nostre horitzó de treball i de reflexió. Europa està en moviment i les cultures en mutació. El desafiament per a l'Església és a l'escala del mil·lenni. Tot agraït al president Antoni Matabosch d'haver-me convidat a pronunciar la Conferència d'inauguració de l'any acadèmic 1993-94 de la Fundació Joan Maragall, jo voldria fer-vos partícips de la meva convicció: l'any és nou, el món també es renova. Nous horitzons s'obren als nostres ulls. Unes cultures mil·lenàries retroben arrels i irradiació. Unes cultures noves emergeixen en la història. Unes fractures contra natura desapareixen. Unes ferides resten obertes, esquinços en el teixit vivent de les comunitats humanes. Sempre renovadament apareix la bona nova de l'Evangeli, el qual en el seu lligam fonamental amb l'home continua essent creador de cultura. Vivim la joventut del missatge de l'Evangeli que no para de renovar les cultures per portar-les a la seva plenitud humana i cristiana: aquest és el desafiament de la inculturació de la fe en la societat moderna.³⁰

30. Cf. Paul POUPARD, *L'Église au défi des cultures. Inculturation et Évangélisation*, París, Desclée, 1989.

1. Simbiosi i enfrontaments

Des de fa dos mil·lennis, la fe en el Crist ha guanyat progressivament tota l'extensió d'Europa, del Mediterrani al Mar del Nord, de l'estret de Gibraltar a les banyes del Bòsfor. Fins i tot va haver-hi una època en què semblava que ser cristià i europeu assenyalava una sola i mateixa identitat. Aquesta unanimitat es va fragmentar amb l'esquinçament mil·lenari entre Bizanci, Moscou i Roma, i després amb el trencament operat per Luter, Calví i la multiplicació indefinida de denominacions protestants. Progressivament també, s'anava dissipant el somni d'una coincidència sempre buscada i mai assolida entre la Ciutat dels homes i la Ciutat de Déu. Per bé que l'antinòmia sigui feta per ser superada, la tensió no deixa de ser escatològica.

Nascuda d'una simbiosi cultural entre el pensament grec, el dret romà, la saba cristiana empeltada sobre l'olivera jueva, i les múltiples aportacions ibèriques, itàliques, gal·les, celtes, germàniques i eslaves, l'Europa de la cristiandat no s'ha solament fragmentat entre confessions diverses i imperis antagònics. A poc a poc, des del Renaixement, el pensament, entroncant amb els seus orígens pagans, s'ha distanciat en gran mesura de la inspiració evangèlica. La raó s'ha considerat obligada, per assegurar els seus drets, a alliberar-se de la fe. Esdevinguts de mica en mica estrangeres una de l'altra, la raó i la fe s'han vist mútuament afeblides en un combat contra natura.

Els avatars d'aquesta confrontació són presents en totes les memòries. N'hi haurà prou d'evocar l'*Aufklärung*, la filosofia de la Il·lustració, l'Enciclopèdia, la Revolució francesa, l'idealisme alemany, l'empirisme anglès, el cientisme i el positivisme, el nacionalisme en totes les seves formes, i en el nostre temps els dos germans enemics: el nazisme i el marxisme-leninisme, un i altre igualment i profundament ateus.

Europa encara no ha guarit d'aquests enfrontaments sagnants. La societat europea sencera n'ha quedat profundament ferida i afeblida. L'Església d'avui, com despertant-se d'un llarg malson, es troba davant d'un paisatge profundament canviat, amb sospites transformades en indiferència i amb ressentiments canviats en escepticisme.

2. *Inculturar la fe*

Es tracta de l'arrelament profund en aquestes cultures en mutació, d'aprendre a parlar les llengües dels homes per ensenyar-los, amb els mots i totes les riqueses de la seva pròpia llengua, a viure els costums de Déu. Es tracta de recordar amb Lacordaire que la veritat no conserva els esperits més que amb la condició de conquerir-los incessantment. Es tracta de retrobar la joia creadora, l'entusiasme fecund dels nostres pares en la fe, constructors de catedrals i de Summes teològiques, inspiradors de la literatura i les arts, que sembraren i ompliren tot Europa amb obres mestres de bellesa i amb flors de santedat.

¿Sobre quin humus actual i en quines floracions cal empeltar l'aportació sempre nova, i sempre jove, de la bona nova?

En primer lloc, el cientisme no fa gaire dominant s'ha escantellat. Els savis s'han transformat modestament en investigadors. Conscients des d'ara dels límits metodològics de les seves recerques i del caràcter parcial de llur epistemologia, saben, tret d'excepcions notables, que ignoren i que ignoraran sempre la resposta a les últimes interrogacions. Paul Gauguin, un dels iniciadors de la pintura moderna, provinent de l'impressionisme i amic del simbolistes, les formulava així, fa ja un segle, amb trets brillants: qui som?, d'on venim?, cap on anem?

Però al mateix temps la vulgarització del mètode científic i sobretot el seu caràcter indiscutit de paradigma indiscutible han creat una gran dificultat per a la intel·ligència moderna, com una distracció metafísica, un obscuriment per a tot el que és profund i escapa al mesurable i quantificable.

Ens trobem davant una curiosa paradoxa: la raó humana desenganyada i de tornada de les seves pretensions a identificar-se amb l'Esperit absolut, tendeix ara a absolutitzar els seus límits, la qual cosa és contrària a la seva mateixa essència, a la seva obertura sobre el Tot. És així que n'hi ha que proclamen la fi de la metafísica (Habermas) i la impossibilitat d'accedir a la veritat sobre Déu (Jaspers).

Al mateix temps, de Hiroshima a Txernòbil, s'ha insinuat un dubte sobre la idea vuitcentista del progrés imparablement creixent i triomfant a través dels descobriments de les ciències i les realitzacions de les tècniques. Els homes saben actualment, contràriament al que afirmava Víctor Hugo, que obrir una escola no és tancar una presó. Tothom sap a Itàlia que els cervells més actius de les Brigades Roges terroristes eren professors de sociologia, universitaris amb totes les de la llei. Tot això

és origen d'un pregon malestar que tradueix el mot incert de postmodernitat: una època s'ha acabat, una certesa s'ha esberlat, les Llums s'han apagat. Dins d'aquesta foscor, la temptació del nihilisme profetitzada per Nietzsche apareix, malgrat que després de l'esgotament de l'estructuralisme, una nova opinió s'ha obert pas entre els nous pensadors parisencs de moda: tota gran síntesi seria suspecta, no hi hauria més que fragments esparsos a través de l'abundància de les epistemologies i la compartimentació dels sabers. Els intel·lectuals, tan sovint complaents de cara a les ideologies dominants, es fan modestos i els «maîtres à penser» es van fent rars en la mesura que l'explosió dels sistemes afavoreix la pul·lulació dels bricolatges eclèctics.

Només un sol astre creixent es veu en el firmament dels paradigmes. Però brilla amb tota la seva potència en la cultura europea dominant. És el de la llibertat al cor de la postmodernitat, una llibertat alliberada de tota trava, i com embriaga de si mateixa, desancorada dels seus vincles amb la veritat i ben poc preocupada per la solidaritat.

El professor Viktor Frankl, psicoanalista vienès esdevingut ensenyant als Estats Units, deia de bon grat que, després d'haver erigit una estàtua de la Llibertat a la Costa Est, els americans haurien d'erigir-ne una altra, aquest cop a la Costa Oest, una estàtua de la Responsabilitat. L'immens continent americà ens reexpedeix, deformació, la nostra pròpia imatge, esquarterats com estem, entre la prossecució quimèrica d'una llibertat total i el remordiment llatzerant d'una responsabilitat abdicada.

3. Assumir una mutació cultural contrastada

Rica de promeses, però també fràgil i insegura, l'Europa en aquesta fi de segle, a l'alba d'un nou mil·lenni, canvia de rostre. Aquesta transformació s'opera amb tal rapidesa i en tantes direccions diverses, que ningú no en sabia preveure els últims desenvolupaments. L'esdevenidor no és ja el que era. L'Església mateixa es veu arrossegada en aquesta transformació que no afecta pas només els seus aspectes externs, sinó que l'ateny en ple cor.

Els esdeveniments en curs han fet sortir a la llum la mutació cultural contrastada que, d'Est a Oest, sacseja tant les societats com l'Església. Un veritable intercanvi s'opera entre dues Europes. D'això se'n desprèn una lògica de conseqüències aparentment insòlites: els qui s'han beneficiat de condicions òptimes de llibertat i de desenvolupament econòmic i social són presos sovint en el dubte sobre el que posseeixen. Els qui

han viscut o sobreviscut, al contrari, mig segle d'opressió sòcio-política i de persecució religiosa, en unes condicions econòmiques sovint inhumanes, cerquen àvidament tot el que tan tràgicament els ha mancat. Contrast sorprenent entre aquells que tenen i dubten i els que no tenen i esperen. Caldrà creure Dostoievski: «El poble rus es despertarà i, de la profunditat de la seva ànima, sortirà a ple dia la llum del Crist, per donar-la als pobles europeus que l'han perduda.»

La concepció de l'home unidimensional de Marcuse, l'*homo oeconomicus* dels temps moderns, lesiona la persona en la seva naturalesa profunda, ja que redueix l'home, la dona, la natura, a no ser més que un simple objecte de producció, de consum i de cobejança. En aquest menyspreu tràgic, la cultura es desnaturalitza.

La política, per definició, servei del bé comú, forneix al contrari a l'egoisme potent dels uns el mitjà d'oprimir la feblesa impotent dels altres. Conciliar els drets i els deures d'uns i altres és certament un ideal exigent que demana molta virtut i un sentit acusat de la justícia i de la solidaritat. A dos segles de distància, plens de tràgiques realitats i de dramàtiques desil·lusions, podem mesurar millor avui la dificultat de realitzar l'ideal dels drets del l'home: «Els homes neixen i són lliures i iguals en dret.» Bergson comentava molt encertadament la divisa republicana francesa: Llibertat, Igualtat, Fraternitat, en escriure: «Proclama la llibertat, reclama la igualtat i reconcilia aquestes dues germanes enemigues recordant-los que són germanes, en posar a sobre de tot la fraternitat.» La fraternitat, aquesta apel·lació laica de la caritat, reneix avui amb el nom de solidaritat.

La cultura és l'ànima d'un poble i no hi ha veritable cultura fora de l'home, per l'home i per a l'home. Però la cultura dominant del que en diem amb orgull i ingenuïtat la modernitat, prima la recerca del tècnicament millor i dels béns a adquirir amb l'avidesa del plaer sense límits: triomf de l'individualisme i de l'hedonisme, tant en la vida privada com en la vida pública. «Fer, conèixer i tenir més, per tal de ser més, aquesta és l'aspiració dels homes d'avui», deia Pau VI en la seva encíclica *Populorum progressio* (núm. 6). Però no n'hi ha prou de tenir per ser més. No veiem potser decaure, al contrari, uns éssers i uns pobles que vessen de benestar, però que ja no tenen el ser?

La família és, al cor de la ciutat, el bressol de la humanitat. De ben petit, he rebut dels meus pares la gràcia inestimable de sentir-me estimat com un fruit del seu amor, do gratuït vingut de Déu. Massa joves d'avui es moren de ser orfes. Busquen desesperadament ser estimats. «Ningú

no pot viure sense amor» (Joan Pau II, *Redemptor hominis*). Cada dia ho comprovem més i més. La violència i la droga són els fruits amargs d'aquesta manca dramàtica d'amor.

Economia, política, cultura, família: aquestes quatre dimensions de l'existència es desenvolupen dins la societat. L'home és un ésser personal i social. El Jo és diu en relació amb un Tu. Jo i Tu constitueixen un Nosaltres format de persones i de famílies, d'associacions i d'empreses. Tots, en la seva harmoniosa complementarietat, són necessaris per a la vida de la comunitat, en l'orgull de constituir aquestes petites cèl·lules que li aporten, cadascuna, la seva part irremplaçable.

Llibertat i Veritat, Justícia i Amor són els pilars que suporten la societat europea, d'Est a Oest. Es trobaven al centre de dos encontres europeus que vaig tenir el goig de presidir, a Madrid i a Praga: la nova Europa, la reconquesta de la llibertat i el desafiament del liberalisme.³¹ La reconquesta de la llibertat va unida a la recerca de la veritat: *Veritatis splendor*, i el retorn de l'esperança. Els nostres amics de l'Est d'Europa contrauen fàcilment les malalties de l'Occident: l'individualisme i l'egoisme, l'hedonisme i el materialisme. La seva esperança és respirar finalment a ple pulmó, en tota llibertat, dins de la solidaritat.

«Uns murs s'han esfondrat –deia Joan Pau II, el 12 de gener de 1990 al Consell Pontifici de la Cultura–. Unes fronteres s'han obert. Però encara s'aixequen unes barreres enormes entre les esperances de justícia i les seves realitzacions, entre l'opulència i la misèria, mentre que reneixen les rivalitats, des del moment en què la lluita pel tenir passa davant el respecte pel ser. Un messianisme terrestre s'ha esfondrat i la set d'una nova justícia neix en el món. S'ha aixecat una gran esperança de llibertat, de responsabilitat, de solidaritat, d'espiritualitat. Aquesta immensa esperança de la humanitat no s'ha de veure desencisada; tots hem de respondre als anhels d'una nova cultura humana. Aquesta tasca demana la nostra reflexió i reclama les nostres propostes. A les dones i als homes de cultura, els toca pensar aquest futur a la llum de la fe cristiana que els inspira. D'Est a Oest, de Nord a Sud, la història en moviment qüestiona un ordre que reposava primerament sobre la força i la por. Aquesta obertura cap a nous equilibris requereix una assenyada mediació i una audaç previsió.»

31. Cf. Paul POUPARD, *Nouvelle Europe. Reconquête de la liberté et défi du libéralisme*, París, Mame, 1993.

II. Els grans desafiaments de les cultures europees

1. *Necessitat del misteri*

L'home té set d'una vida profundament humana. Per ser plenament home, li cal el misteri. «Sense misteri —deia Gabriel Marcel—, s'ofega.» Necessita anar de la superfície dels fenòmens a la profunditat real, que no redueix pas al coneixement científic i a la utilització tècnica. Tot ésser amaga un excedent de sentit irreductible a qualsevol utilització. De l'Est a l'Oest, els homes necessiten retrobar la font mateixa de la seva humanitat, aquesta part inalienable que reclama el respecte i s'obre a l'amor, pressentiment d'un altre món, de bellesa, d'amor i de pau.

L'Església, en resposta a aquesta necessitat, ens obre un horitzó escatològic, on la cultura abraça la terra i el cel, el temps i l'eternitat, i sobrepassa la distorsió creixent entre la hipertròfia dels mitjans i l'atròfia de les finalitats. Ella ens ho recorda: l'economia no podria engolir la política, ni la política dominar l'ètica, ni l'ètica perdre la seva inspiració mística, ni la religió podria oblidar la seva dimensió transcendent.

L'home europeu aspira a una vida plenament humana: és sensible a la dignitat de la persona i als drets de l'home, a la justícia i a la solidaritat. La set d'absolut el tenalla sempre, fins i tot després d'haver somniat en atordir-se amb el sol neguit del *jo*. Si se separa de les Esglésies, es tomba cap a les sectes i experimenta una atracció per l'Islam i les religions orientals. L'emergència d'un *religiós pagà* ve a ser un dels desafiaments més importants per a l'Església a Europa. Aquest nou paganisme tenyit de religió crea una mena d'ambient tranquil·litzador, un punt de referència dins el remolí de la vida quotidiana, amb la il·lusió de ser més lliures que dins les religions instituïdes. Però, aquest retorn al paganisme, és veritablement possible? Romano Guardini, un dels observadors més perspicaces d'aquest segle, ho nega de manera absoluta. De fet, l'europeu no té altra tria que entre el Crist i la seva negació, sense cap més alternativa. Inculturar la fe, és respondre a aquest desafiament per un retorn cap al centre que permet a l'europeu retrobar, amb les seves arrels, les seves raons de viure i de respondre a les qüestions últimes de l'amor i del treball, de la família i de la ciutat, de la vida i de la mort. Inculturar la fe en la societat europea, és evangelitzar el seu desig de felicitat i la seva set de llibertat, la seva necessitat de seguretat i de solidaritat, i

donar-li aquesta fe en l'amor, que alimenta la seva esperança, encarnada en Crist, font d'eterna novetat.³²

2. La intel·ligència de la història

En vigílies del tercer mil·lenni, tinc la profunda convicció que el nostre segle coneixerà el desenllaç totalment diferent del que fins fa poc semblava encara evident. «Els homes no són illes», deia Thomas Merton, autor de *La nit sense estels*. Què diria avui? Estem immersos en un oceà d'imatges, ofegats per una allau de notícies que ens envaeixen i alteren els nostres estereotips mandrosos. Ens cal trobar de nou la intel·ligència de la història en moviment. L'Europa que situàvem ahir a l'Est està des de fa poc al Centre i aquesta Europa Central s'ha convertit en la qüestió central d'Europa. Els imperis s'enfonsen i les nacions ressusciten. Cada un dels pobles de l'immens imperi esclatat llança el seu crit vers la llibertat: llibertat de pensar i d'expressar-se en llibertat, llibertat d'expressar la pròpia llengua i de practicar la pròpia religió; breument, llibertat de ser un mateix sense ser sacrificat a una estructura o a una ideologia. Cadascun de nosaltres redescobreix l'Atlas de la seva infantesa, del Bàltic als Balcans. Les antigues diversitats ètniques, culturals i religioses s'enfronten novament. La intolerància ressorgeix de les memòries ferides per la història, les cicatrius de les quals mai no han quedat del tot tancades ni guarides. N'hi ha prou amb evocar l'ex-Iugoslàvia, els eslovens i els croates catòlics, els serbis ortodoxos, i el Kosovo musulmà. I com oblidar els ensurts de la immensa i antiga URSS. La intel·ligència de la història és més que mai necessària a la inculturació de la fe en la societat europea: llibertat i justícia van de bracet amb veritat i caritat. La història espera l'Església en la cita del III mil·lenni l'ecumenisme és el camí obligat de les Esglésies d'Europa de l'any 2000.

Innombrables germans cristians, catòlics, ortodoxos, reformats, que han sofert durant els darrers seixanta anys la presó, els treballs forçats o la mort, ens fan sentir la seva veu, la consciència d'un poble, que mai hauria sabut cedir davant la força cega de l'opressió injusta. Gràcies al fet que ells aconseguiren conservar una profunda consciència de la seva cultura i de la seva fe, uns pobles sotmesos durant tres quarts de segle, no solament han sobreviscut, sinó que donen mostres avui d'una vitalitat

32. Cf. Paul POUPARD, *Felicidad y fe cristiana*, Barcelona, Herder, 1992.

insospitada. El primat de la consciència no pot ser mai sacrificat a cap raó oportunista, ni que sigui una raó d'Estat. Un jove treballador val més que tot l'or del món, i un infant per néixer, més que un tron, com ho recordà coratjosament el difunt rei dels belgues, Balduí I.

Al llindar de l'any 2000, els desafiaments de les cultures europees són per a l'Església d'una amplada gegantina. Jo els experimento, per la meua banda, com una invitació providencial feta a l'Església a tornar a les seves fonts, a l'essencial, la bona nova del Crist que ella té al seu càrrec per a tota la humanitat i que respon a la seva expectativa, a vegades afàsica, però de cap manera amnèsica. L'Evangeli és una bona nova per a la societat europea, un gran missatge de joia i de salvació, de solidaritat i de caritat, de justícia i de pau, i en primer lloc un missatge de veritat que s'adreça a la seva consciència (*Veritatis Splendor*). S'acaba d'ensorrar un gran mite amb la temptativa d'eliminar la religió del cor dels homes i de la ciutat, posant-hi en substitució una ideologia mortífera disfressada de culte a l'home. La influència d'aquest mite s'ha traduït en les estructures polítiques totalitàries de l'Est i en una cultura immanentista dominant a l'Oest. Les estructures s'han ensorrat, el desafiament de la cultura roman.

3. Les expectatives contradictòries dels joves

Incòmodes en una societat on malden per trobar el seu lloc, els joves són a la recerca d'un sentit per a la vida. La cultura ascendent dóna privilegi a la música pop, als còmics, a la ciència-ficció, com una necessitat vital de compensació, de reacció contra un món massa fred i abstracte, massa calculador i inhumà. El retorn de l'efectiu i de l'imaginari, per bé que no pretengui prescindir de la lògica i el racional, li pot aportar un complement, fins i tot un reequilibri necessari. La humanitat avança fent tentines. Si bé és veritat que la primavera porta roses, calen també la cura i tot l'amor del jardiner per a la seva eclosió. L'europeu no pot viure permanentment sobre el fons del ritme sonor, en l'aïllament de la multitud solitària. Aquesta recerca desordenada del sentit de la vida, d'una societat capaç de reconèixer la persona en el que té d'únic, és un dels reptes essencials de l'home europeu a l'Església.

Deixant de banda els extremistes d'esquerra i de dreta, des dels anarquistes violents fins als punks provocadors, el repte ve dels nous joves que no volen ser confosos amb la generació que els ha precedit. La joventut és també al carrer, però per demanar el contrari dels seus

predecessors. Volen més seguretat i més autoritat. Volen estar enquadrats i ensenyats, tant a l'Església com a la Societat. Demanen educadors que siguin models. «Els profes estan completament superats –deien els representants dels concerts dels instituts al seu ministre parisenc–, són massa tous.» Com un eco, sentim que els estudiants de teologia diuen dels seus professors: «Són massa fluixos!» Però al mateix temps, aquests joves volen gelosament ser amos de la seva vida privada, fora de qualsevol coacció. La forta individualització de les conductes s'uneix a una valoració del cos que particularitza aquesta cultura juvenil narcisista, en la qual primen la sinceritat i l'autenticitat per sobre de l'objectivitat i la veritat. En termes de comportament religiós, una aliança aparentment antinatural conjumina una baixa de la pràctica tradicional i una recuperació de fervor espiritual.

L'Església es troba enfrontada amb una agudesesa inèdita a aquesta nova cultura marcada per la imatge i les sol·licitacions dels sentits. Més que grans discursos, els joves necessiten exemples vius, de carn i ossos. Vibren amb el contacte amb Joan Pau II, del Parc des Princes de París a la Basílica subterrània de Lorda, de Santiago de Compostel·la a Sant Pere de Roma, en un clima de joia i d'entusiasme. Busquen un sentit a la seva vida i senten la necessitat de ser guiats. Perquè necessiten ser i no solament tenir. La nova generació percep confusament que el somni llibertari del maig del 68 és suïcida, com les ideologies que van voler ofegar l'home darrera el teló d'acer. El que els diferencia és que el somni llibertari expressa quelcom de molt profund: un viu desig de llibertat. Però la llibertat, per fer-ne què? preguntava Bernanos. Ningú no pot tenir a la vegada tot i el contrari. Els somnis contradictoris susciten la frustració. Educar és ensenyar a escollir de manera lliure, motivada, responsable. La felicitat és, certament, l'horitzó somniat de la vida personal i familiar, però la seva recerca no basta per estructurar una societat si falta l'ambient mediador unificat. Inculturar la fe és respondre a aquest repte de la joventut europea, presa de desitjos antagònics, fins i tot contradictoris. És l'hora dels educadors, constructors de ponts i sembradors d'esperança.

III. L'herència a assumir i el projecte a dur a terme

1. *L'herència a assumir*

Interrogada per Europa sobre el seu propi destí, l'Església ha de tornar-li la memòria de les seves arrels i la consciència de la seva identitat, per tal d'inculturar la fe en una societat en mutació.

L'herència de la història ens convida a construir Europa com una comunitat d'homes, constituïda per una pluralitat de nacions, enriquint-la d'un esperit, d'un ideal, d'una ànima. Una autèntica comunitat humana no pot existir sense aquests valors pels quals la persona esdevé més persona.

Continent del futur heretat del passat, bressol del cristianisme i gresol de la democràcia, pàtria de la filosofia i matriu de la ciència, Europa és una victòria permanent sobre la fatalitat del destí, a costa, sens dubte, de vacil·lacions i de ferides, d'alternances, de fracassos i d'èxits, en raó sobretot d'una vigilància obstinada i d'una energia tenaç. Després de dues guerres més que ruïnoses, suïcides gairebé, després d'haver estat esquarterada i dividida entre Est i Oest, Europa reneix de les cendres. Els seus valors humanistes i personalistes nodrits de saba cristiana tornen a ser desitjables. Els europeus es fan de nou conscients d'una cultura profundament marcada pel respecte fraternal de l'home, de tot home, sigui el que sigui, el meu proïsme, el meu germà, el rostre del qual denota una presència i dóna testimoni d'una transcendència, on el cristià descobreix la imatge i la semblança de Déu, el formós rostre d'un Déu el misteri del qual és comunió d'amor i etern intercanvi de tendresa.

Aquesta és la tasca d'inculturació de la fe en la societat europea: traduir en els immensos camps del saber, de les ciències i de les arts, de la cosa política i la cosa tècnica, una certa idea de l'home, d'aquest home el misteri del qual no s'il·lumina en les seves pregoneses si no és en Jesucrist. La impregnació de la cultura pels valors evangèlics és una llarga història incessantment represa amb costos nous per transformar les mentalitats, capgirar els criteris de judici, suscitar una nova manera de viure, marcada pel respecte a la persona, l'amor dels pobres, dels petits i dels febles, a partir del missatge de fe transmès per l'Església: «Déu va crear l'home a imatge seva» (Gn 1, 26-27) i Crist vingué a salvar l'home pecador, tot home, fill de Déu, germà meu en Jesucrist.

Una cultura cristiana no apareix pas per generació espontània, no neix del no res. L'Evangeli no cau pas a Europa sobre pedres ni en un

terreny erm o guaret, sinó sobre un terreny molt ric, nodrit del pensament dels grans filòsofs, de la literatura i les arts, regat amb la sang dels màrtirs, il·luminat per la reflexió dels teòlegs, i cultivats amb amor per l'humil i fidel poble de Déu. La llarga història del naixement i desenvolupament de la cultura cristiana a Europa ens ensenya que la inculturació de l'Evangelí i l'evangelització de les cultures no es fan pas per decret, sinó per una lenta impregnació multiseccular, feta d'anades i tornades, de persecucions i de lentituds, de brillantors i opacitats. L'espiritual és al mateix temps carnal, i el seu arrelament en profunditat no es fa sense drames ni rebutjos, temptacions i traïcions, a través de crisis en les quals s'oposen el pecat i la gràcia, però on l'Esperit de Déu, sostenint les energies dels homes, és sempre capaç de sembrar nous terrenys i de suscitar-hi noves collites.³³

2. El projecte a dur a terme

Inculturar la fe en la societat europea d'avui és prendre consciència del desplaçament dels valors que s'hi ha operat, de la permanència a la mobilitat, de l'immutable al provisional, de l'especulatiu a l'operatori, del vertical a l'horitzontal, de la veritat a la sinceritat, de l'absolut al relatiu. Ens cal discernir en aquesta cultura de la modernitat que oscil·la ja cap a la postmodernitat, els valors dels contravalors i les promeses de vida dels gèrmens de mort. Inculturar la fe és, amb tota evidència, assegurar la prioritat de l'ètica sobre la tècnica, el primat de la persona per damunt de les coses, la superioritat de l'esperit per damunt de la matèria. Després del fracàs dramàtic de les religions seculars, l'home aspira profundament a alimentar-se de valors, com a fonament sòlid de l'exigència personal i social. La lluita pel respecte de la dignitat de l'home i dels seus drets, la recerca de la reconciliació i de la pau, el reconeixement de les cultures nacionals, el redescobriments de la natura són manifestacions concretes d'un voler viure solidari, on les promeses de renovació són més fortes que els gèrmens mortífers, i on l'home troba el seu lloc encertat, enmig dels seus germans en el si de la natura, una natura a cultivar i uns germans a estimar.

33. Cf. *Christianisme et Culture en Europe. Mémoire, Conscience, Projet*, Col·loqui pre-sinodal, Ciutat del Vaticà, 28-31 d'octubre 1991, París, Mame, 1992.

«De nosaltres dependrà, o que Europa es tanqui en les seves ambicions terrestres, en els seus egoismes, i que sucumbeixi en l'angoixa i la insignificància, renunciant a la seva vocació i al seu paper històric, o que trobi de nou la seva ànima en la civilització de la vida, de l'amor i de l'esperança» (Joan Pau II). El Concili Vaticà II ho ha repetit amb força: «El missatge cristià no aparta pas els homes de la construcció del món i no els incita pas a desinteressar-se de la felicitat dels seus semblants. Ans els obliga més estretament al deure de treballar-hi». Economia, política, cultura, família, societat, educació, mitjans de comunicació s'ofereixen a les nostres llibertats responsables com camps immensament oberts a la intel·ligència creadora i al coratge inventiu per inculturar l'Evangeli dins les nostres societats.

Inculturar la fe no és ni crear una subcultura, ni exercir un poder reaccionari, ni suscitar un poder hegemònic. És, al contrari, permetre a l'home desenvolupar en plenitud totes les seves riqueses d'humanitat.

3. L'esperança a compartir

Inculturar la fe no és ni enfosquir la intel·ligència ni mutilar el desig. Al contrari, és obrir-los a l'infinit. Cridats a estimar i a estimar sense mesura, però ferits pel pecat, certament que no hem de limitar l'amor, ni menys encara no estimar, però sí que hem de saber estimar millor. Al meu entendre és el gran missatge d'esperança que l'Església té l'encàrrec de transmetre al nostre temps: ensenyar-li a viure un gran projecte d'amor, a començar de nou cada dia, per anar de començament en recomençament, fins a la plenitud d'aquest Amor, fora del qual hom s'esllangueix i gràcies al qual hom s'expandeix.

El nostre temps està àvid d'esperança. Inculturar el missatge d'amor del Crist en totes les dimensions de la societat, és donar-li com en relleu les Benaurances encarnades, sadollar el seu desig il·limitat, alimentar la seva esperança.

«Al cor mateix de les societats més secularitzades, sorgeix una nova generació de creients, assedegada de fites ètiques i de valors religiosos permanents, que busca noves formes per a l'expressió de la fe: petites comunitats i grans reunions, celebracions festives, pelegrinatges, formació bíblica i teològica sòlida, grups de pregària i de reflexió. Aquests homes i aquestes dones, aplegats per l'amor de Crist, aporten dia rera dia el testimoni vivent que cada ésser humà, qualsevulla que sigui la seva situació, és personalment estimat de Déu, personalment cridat a

compartir la seva vida. És això el diàleg de la vida dels creients amb els no-creients. I aquest diàleg és vital. Són les comunitats cristianes vives, els laics, els religiosos i les religioses, amb els sacerdots, entorn dels seus bisbes, que parlen de manera creïble a l'home secularitzat d'avui d'una altra llum que la de l'esclat de les coses visibles, d'una altra alegria que no és la de la felicitat terrena» (Joan Pau II, 5 de març de 1988).

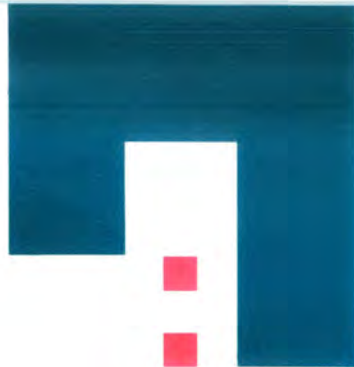
Una nova exigència de sentit reapareix amb el retorn de la remor de Déu. Havia semblat que tot un oceà de secularització submergiria el món, però l'onada reflueix. La religió, al cor de les civilitzacions, expressa una experiència fonamental. L'Absolut transcendent al món es manifesta com a valor fonamental en totes les dimensions de la condició humana: de l'economia a la política, de la cultura a l'educació, i de la família a la societat.

Des de fa dos mil·lennis l'Evangeli ha entrat a Europa, n'ha penetrat les mentalitats i les consciències, ha inspirat la història dels homes i dels pobles i ha afaïçonat aquest continent amb l'ideal de les Benaurances. Al llindar de l'any 2000, l'Església es troba enfrontada al repte d'una nova inculturació de la fe. Pensadors i filòsofs, poetes i artistes, novel·listes i juristes, homes de negocis i periodistes, empresaris i obrers, artesans i pagesos, homes d'Església i homes d'Estat, clergues i laics, pares i mares de família, és tot un poble que transmet la fe assimilada i interioritzada, és a dir inculturada d'una manera nova i original.

Conclusió: sants per a l'any 2000

Inculturar la fe en la societat europea és ensenyar-li a parlar la llengua de Déu en les seves pròpies llengües, conjugar llibertat i veritat, crida d'esperança i necessitat de misteri, intel·ligència de la història i resposta als anhels ardents dels joves. És inculturar les Benaurances en el cor de la modernitat, suscitar nous apòstols per a la nova societat en gestació, dones i homes que, com els seus predecessors, sabran inculturar l'Evangeli, perquè l'hauran interioritzat. Tals foren Patrici i Columbà, Anselm de Canterbury i Beda el Venerable, Albert Magne i Tomàs d'Aquino, Tomàs Beckett i Tomàs Moro, Joan de la Creu i Teresa d'Àvila, Domènec de Guzmán i Ignasi de Loiola, Francesc d'Assís i Caterina de Siena, Martí de Tours i Vicenç de Paül, Benet, Cirili i Metodi, Casimir i Estanislau, Joana d'Arc i Teresa de Lisieux, Maximilià Kolbe i Edith Stein.

Dramàtica i fascinant, l'Europa de l'any 2000 és un continent darrera l'esperança. Inculturar la fe dins la societat europea és donar testimoni que l'esperança és la fe en l'amor i que només l'amor és digne de fe. «La sort futura de la humanitat es troba en les mans d'aquells que són capaços d'infondre raons de viure i d'esperar a les generacions futures» (*Gaudium et spes*, 31,3).

FUNDACIÓ JOAN MARAGALL
CRISTIANISME | CULTURA

Editorial Claret